

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात स्काऊट—गाईड उपक्रमांची परिणामकारकता

शंकर रामचंद्र यादव

प्रस्तावना

शिक्षणाचे उद्दिष्ट विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडविणे हे आहे. शालेय अभ्यासक्रमाबरोबरच सहशालेय उपक्रम विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात महत्त्वाची भूमिका बजावतात. त्यापैकी **भारत स्काऊट्स अँड गाईड्स** ही चळवळ विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त, नेतृत्व, सेवाभाव, स्वावलंबन, संघभावना, पर्यावरण संरक्षण, सामाजिक जबाबदारी आणि राष्ट्रप्रेम यांसारखे गुण विकसित करण्यासाठी कार्य करते.

शिबिरे, पथसंचलन, प्रथमोपचार, स्वच्छता अभियान, वृक्षारोपण, समुदाय सेवा, ध्वजवंदन आणि साहसी उपक्रम यांमुळे विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास व नेतृत्वगुण वाढतात. या उपक्रमांचा विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासण्यासाठी हे कृती संशोधन करण्यात आले.

समस्येचे विधान

"विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात स्काऊट—गाईड उपक्रमांची परिणामकारकता : एक कृती संशोधन."

संशोधनाची उद्दिष्टे

1. स्काऊट—गाईड उपक्रमांचा विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.
2. विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त, नेतृत्व आणि सेवाभाव विकसित होतो का हे तपासणे.
3. उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणि सहकार्याची भावना वाढते का याचा अभ्यास करणे.
4. शालेय जीवनात स्काऊट—गाईड उपक्रमांचे महत्त्व स्पष्ट करणे.

गृहितके

1. स्काऊट—गाईड उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त वाढते.
2. विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणि नेतृत्वगुण विकसित होतात.
3. सामाजिक सेवा व सहकार्याची भावना वाढते.

संशोधन पद्धती

- **संशोधन प्रकार:** कृती संशोधन
- **नमुना:** इयत्ता ८ वी ते १० वीतील ३० स्काऊट—गाईड विद्यार्थी
- **संशोधन साधने:**
 - प्रश्नावली
 - निरीक्षण नोंदी
 - मुलाखत
 - पूर्व व उत्तर मूल्यांकन

पूर्व निरीक्षण

बाब	समाधानकारक विद्यार्थी
शिस्त	१५
नेतृत्व	१०
सहकार्य	१४
आत्मविश्वास	१२
सेवाभाव	१३

उपाययोजना

चार आठवड्यांच्या कालावधीत खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

- सकाळची परेड व शिस्त प्रशिक्षण
- प्रथमोपचार प्रशिक्षण
- स्वच्छता अभियान
- वृक्षारोपण
- समुदाय सेवा
- गटकार्य व नेतृत्व जबाबदाऱ्या
- ध्वजवंदन व देशभक्तीपर उपक्रम

उत्तर निरीक्षण

बाब	समाधानकारक विद्यार्थी
शिस्त	२८
नेतृत्व	२५
सहकार्य	२७
आत्मविश्वास	२६
सेवाभाव	२९

विश्लेषण

संशोधनात असे आढळले की स्काऊट—गाईड उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांमध्ये शिस्त, नेतृत्व, सहकार्य, आत्मविश्वास आणि सेवाभाव यांमध्ये स्पष्ट सुधारणा झाली. गटाने काम करण्याची तयारी, वेळेचे नियोजन, सामाजिक जबाबदारीची जाणीव आणि सार्वजनिक ठिकाणी आत्मविश्वासाने सहभाग घेण्याची वृत्ती वाढली.

निष्कर्ष

1. स्काऊट—गाईड उपक्रम विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी प्रभावी ठरतात.
2. विद्यार्थ्यांमध्ये नेतृत्वगुण आणि जबाबदारीची भावना विकसित होते.
3. सामाजिक कार्यात सहभाग वाढतो.
4. शिस्त, समयपालन आणि सहकार्याची वृत्ती बळकट होते.
5. विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणि संवादकौशल्य सुधारते.

शिफारसी

1. प्रत्येक शाळेत स्काऊट—गाईड उपक्रम नियमित राबवावेत.
2. वर्षातून किमान एक प्रशिक्षण शिबिर आयोजित करावे.
3. समाजोपयोगी सेवा उपक्रमांना प्राधान्य द्यावे.
4. विद्यार्थ्यांना नेतृत्वाच्या संधी उपलब्ध करून द्याव्यात.
5. पालक व स्थानिक समुदायाचा सहभाग वाढवावा.

संदर्भसूची

1. भारत स्काऊट्स अँड गाईड्स. *स्काऊट—गाईड प्रशिक्षण पुस्तिका*.
2. महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (SCERT).
3. Best, J. W., & Kahn, J. V. *Research in Education*.
4. Buch, M. B. *Educational Research*.